

РСФСР: ЧАДААНА № 871 ДЕВИСКЭЭР СОНГУЛДА ОКРУГУНУН ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДЕПУТАТКА КАНДИДАТТАР

А Ж Ы Л Д Ы Ñ ТҮҢНЕЛДИН БЕДИДЕР

(Төңүзү. Эгези 1-ги арында).

Кызыл-Эник Кыргыз К У Д А Ж Ы

Аныктары согуунун редакторунга томулаткан.

К. К. Кудажы 1964 чылда Москвага СЭКП ТК-нин чынында Партиянын дээди школаны дооскап, ошол чында «Шың» согуунун редактору болгон. Оон соонда ном ундур терин болгаш «Улут-Хем» алымнахтын редакторунга ажалдап турган. Согуу оон чылдарда Тыванын Чогаалчылар ошөлүнүн баштаар черинин даргазы турган.

К. К. Кудажы хой-инити ажалыга иденкейлэг иржиш, чогаалдык ажал-хем-ректти уламчылап турар. ВЛКСМ обкомунуң бюро болгаш обком кеңигүүне, СЭКП Тыва обкомунуң кеңигүүне, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаттары, Кызыл хоорай Советиниң депутаттары согуунуң чогаалы. Ам ССРЭ-нин болгаш РСФСР-ниң Чогаалчылар ошөлүнүн ревизия комиссияларынын база Аля, Африка куртарына биле эл-сестика каттыштыртылганын совет комитетиниң кеңигүүнү, ССРЭ-нин Чогаалчылар ошөлүнүн кеңигүүнү, Тыва АССР-нин Улутуң чогаалчымы, РСФСР-ниң Чогаалчылар ошөлүнүн шапталымын лауреады.

Кызыл-Эник Кудажы 1959 чылдан СЭКП кеңигүүнү.

Ол «Хундүлелдин Дем-дээ» орден-биле болгаш медалдар, херек демистери-биле шаңктанган.

1. Бистин инитилевиште революцион эде тургусту, рухунуңу кодуруп ундур-гер болгаш оун баштап Тур-ар СЭКП-нин авангарды болгон оон ортуңуңа улам беддер дээш, демократия, ажал-чарлыг чорук, партия, совет, профсоюз, комсомол болгаш хой-инити өске-даа органиарга алтериятивитиң согулдалар бирги одуртта чайгылыш чок турару дээш демиселге шийтирилг кир-жиш.

2. «Бүгү эрге-чагыраны Советтерге» деп ленингиң ийтырыгына база катал эгилер дээш шулдургу демисе-жир. Чер бүрүзүңе — хоорайга-даа, нөдөргө-даа Со-веттер бүгү чүвениң — чер-нин, сугуну, өске-даа чүгү-лерин, ээин болган турар дүктүрүт.

3. Психика талазы-биле дээш эвес чорукту узуткаар дээш демисежир. Еурокра-тининиң кандай-даа илэрши-инеринге узур туржур. Албан черлеринин бурундү-леринин узуртуучуларынга, нөдөз болгаш районнар, хоорайлар Советтеринин куус-комарнын даргаларына, министр болгаш оон-даа өрү албай-дужаалдар партия кеңигүүнү эвостерия, проф-союз, комсомол кеңигүү-лерин томулалары чүгүлө.

4. Ош ынаш республиканың узуртулганын, өске-даа ал-бан черлеринге тыва чоңун

амыдырал байдалын, дылын билдир кижилерин ажалла-ары чедип алыр.

Удуртукчу албан-дужаал, дарга кижилерин томулалар, соңуруда нинти чуртка-чы чоңун сан составын ха-ны барымдалаарын чедип алыр.

4. Социал эде эвес чорукту узуткаар дээш демисе-жир. Чижээлээр, согулуз бугу ажаллачыларын аша шалычы улуткан. ың, чалла-даа дээди эрге-чагы-рага кижилериниң шалыңы холду эрттир өстүрөн. Мын-дэр чорук бистин инитиле-виште эртект артап турар үдө чөнүн ортуңуңа се-пчал дэн эвес чорукту улам чидилгендерин. Бо чөрү-лөдөлиг айтырыгы чөптүг, шын шийтирээр дээш ту-руштуг киржир.

5. Нөдөзге кол бугуручү күш чүрттүгү Аш-чөм про-грамманын өзүзүг боттап-дырыкчылары болду турар маңыш кижилерге көрүр үчүктүрүт.

6. Тыва национал культу-расын эртект төөгүзүн, чаа-гы чаччыларын болгаш тө-вүт медицинаның үндөзине, рим шийтирээр төптү тур-гудар талазы-биле хемчег-лер алыр.

7. 30 болган 40 чылдар-да база 50 чылдарын эге-динде республига таварыш-кы кижилерин артырар, оларнын ат-алдарын катап тургузар, өт-бүдүслериниң ке-лжигүнеринге моральдык бол-гаш материалдык дуза чеди-рер херекке иденкейлэг кир-жир.

8. Көм-херек үлгүлери чоруктарга, алкооголирге, нар-монизмга узур демиселди улам шыңгырадыр айтыры-ларын ам-даа доктаамал ко-дурар. Ажал чок чорукту узуткаар дээш демиселди күшгүлдерин. Оларнын арга-сүмезин негелдериниң дын-чар сорулга-биле ажалла-дай, турар аныктарын чур-гудар, лисиннар чыгыш-тарын эрттирер айтырыгы тургузар.

9. Республиканың эконо-микаын, культураны төг-дүжүнеринге ажалыг ажал, чынардын, тусай эртемниң, лерден аңгыда, өске чер-лерден көзү турар кижилер-нин артын кызыгыларын, оларын Советтерниң чөптү-рели чонга ажаллап аш-талай алып ийир билжир, элдег-чок бажың чок чорукту шуут соксадыр хемчеглерин чедип алыр дээш ажаллаар.

10. Улуттүрүң, аш-чөм-ниң амыдыралга эргежөк чү-

гула барааннарын садарын чүрүмчүлөр, оун чүгүле ре-спубликаның чурттакчыла-рынга таварыш аргаларын дилега таварышга иденкейлэг иржиш. Бир эвес бо кем-чегин богу өгөлөөсө болза, даарта орай болур. Хоорай барааннарын элден чок са-дар чорукна узур шыңгыр дө-мөксөжир.

11. Совет эрге-чагыраны чылдарында Тыва улут-улуг чедирининиң чедип алган. ыңчалда-даа төп об-ластарга, крайларга ок-чүзөгө, Тыва экономика, культура талазы-биле оон-чылдар чыдып калган дээр-ин барымдалааш, бир эвес чон депутат кылдыр соңу-п алыр болза, партиянын бол-гаш чыдактыг удуртукчула-ры бистин республикага көзү, Тыва АССР-ниң амы-дырал байдалы, ажал-чы-биле танышып, боттуг дуза-ны көрүзерин чедип алыр сорулга-биле РСФСР-ниң Дээди Советиниң, Министр-лер Чөвүлелинин мурунуга айтырыга нары-шээр чок тургузар.

12. «Тыва АССР-де дил-дар дуйгунда» Тыва АССР-нин Хоолузуңуң республи-каның бугу чурттакчы чо-нуңга эл чогулмалыг болуру дээш туржур.

13. Бордус камгаланың айтырыларын чидип-биле көдүрер. Республиканың хемчегерин, хөдөлгөн, кижилерин кадыштырың кижи-лер чөлериң чөп эжыглаар, инити болдусту боткалдыр-бас талазы-биле хемчеглер алыр.

нундагы чыдакчы дөңзөгө, хой ортуга алдынтат. ыңчалдажок, ол өздүгүндү элден кемин ортостерин үндөзүн чок черге өстүргөн-биле холбашкан.

Саарылга акша үндүрери 1888 чылдын дөңзөлини ашкан болгаш 18 миллиард рубль азыр болган.

Херегел бараннарына болгаш төлөвирлиг ачы-ду-за чедирилгезин өртектеринг херек кырынга өзү-дү-зө 1888 чылдын-биле дөңзөгө, 2 хуу болган.

ССРЭ-нин чурттакчы чоңунуң саны 1990 чылдыг эгезинге чедир 288,8 миллион киши четкен. Чыл дү-гүзүндө чурттакчы чоңунуң саны 2,1 миллион киши өс-көн. Чурттакчы чоңуң өзүлдезиниң темпизиниң күдү-лээш чаз төрүттүңенириниң санын чыдакчы чөптүңден болган. Кижилеринг өзүгү төрүтүүнүн инити коэффи-циентин чыдак чурттакчы чоңуң төрүттүңен 1000 ки-жизинге хамаарышур 18,8 хуулан 17,6 хуу чедип кы-зырылган. Кижиниң хазыны 69,5 чыл чедип, 1888 чылдын дөңзөлине өсүрү артап.

Чурттуң күш-ажылы кураавыры 1989 чылда 164 млн-дон ийги болган, чылда 0,9 миллион киши өскөн. Уз-де ажал-агыянда 139 миллион киши хаара тугтуган. Ажалдан шыдаар арга-шынээлиг чурттакчы чоңунуң инити санында 13 миллион кире ийги ниптелел бүү-дүрүлгезине хаара тугтумаан.

Эртект чылын күрүнө бугурулгелеринден болгаш ор-ганизацыйаларындын 1,3 миллион ийги хосталган, олар-нын иштинде амка хөйү амыдырал хандарыга ады-рыныг бугурулгелеринге болгаш организацыйаларыне шийтээш.

Улуг ажал-агыянын бугу-ле адырларында куш-ажалдыг саарылга-чүрүмү кошкан, ажал шагы үдөр чорук, анаа турушкуннар көвүдээш, каарларын ажалдан үрүр-күрер чорук улуткан. Эртект чылын чурттуң чыдакчы регионнарына ажал соксадымышка-нарын уржуулап 7 миллион ажал ийги-хүнүң ийги-лик чыл дүргүзүлө хүнүңне ортума-биле 30 күн кире ийги ажалдайын турган. Продукциянын чүгүле дөрт чидирилгери (күсеттимөөл ажалдар) 0,8 миллиард рубль болган.

Улуг ажал-агыянын ажал-чымнарын болгаш ал-бан-хаакчыларын айда ортук ажал төлөвирин 1888 чылда 220 рубль турганда 1989 чылда 240 чедип көвүдээш. Кооперативтерде ажалдан турарларын айда ортума-биле ажал төлөвирин (дактырылган ажалдан тур-рларын база кириштирип) 500 рубль ашкан.

Чурттакчы чоң херегелдин инител фондусуларындын 187 миллиард рубль түңгө төлөгүлөрүн болгаш чийге-делерин алган. 1988 чылдагы дөңзөгө, оон 11,6 миллиард рубль хөй. Оларын 50 хуу кирези ашка тө-лөгүлөрү болган.

Чөнүң акша овулгалары мурундагы чыдакчы-биле дөңзөгө, барык 64 миллиард рубльге көвүдээш, азы 12,9 хуу болган, паянда көрдүңсинден 37,7 миллиард хөй болгон.

ССРЭ-нин Ажаалга башчыларын албан черлеринге чурттакчы чоңун шыңгадан ашкан 1989 чылда 41 миллиард рубльге өскөн. болгаш 337,7 миллиард рубль четкен.

Аш-чөм продуктуларын салып алырынга ажал-чым-нарын болгаш албан-хаакчыларын акша чарылдагы өртүкт чыдакчыла дөңзөгө, 4 хуу, аш-чөмге хамаарышпас барааннарын садып алырынга — 13 хуу өскөн.

1989 чылдын октябрь 1-ден эгелеп назылган кырааны дөңзөлининг өн бич хемчөлөли айда 70 рубль чедип өстүрөң, ол чорус 20 миллион пенсионерин материал-дыг байдалын экижидер арган б-герен.

Чөнүң херегел бараннарын (арага аймаан кириш-тирбешаан) 428 миллиард рубльге (үрүмчөк садар өр-төк) бугуруң, эртект чыдакчыла боодагы, оон 30 миллиард рубль, азы 7 хуу болган. 1988 чылдын-га дөңзөгө, дагыткандан бараан хөй кирген, чийге-дел алырга, 8 миллиард рубль, азы 19 хуу болган.

Камгалал адырларын бугурулгелеринге чоңун херегелде барааннарын бугуруң улуткан. Ол бугу-рулгелерин дамытырың барааннар — бугуруң үндүр-рүнүн өздөш 11 хуу болган.

Урдуңгөт садар бараан саарылга-чымнын планы 102,4 хуу күсеттинген оон инити хемчөлөли 1988 чылдын-га-биле дөңзөгө, 37,3 миллиард рубльге көвүдээш. Хөй хөй барааннарын садарыга өзүлде болу-да болза, херегел шыноттуга баялап дүшкүрүтүр боу-да арты-шкан. Чөнүң херегел барааннарын интирарнын ба-гай хөй хөй хоумуладары бугуруң турар.

Чурттаар оран-башы болгаш соңнак культура адыр-нын өске-даа объектлерин тудурынга капитал са-лымшыкында 60 миллиард кире рубль ажалдан, 1988 чылдагында дөңзөгө, оон 6 хуу хөй. Эртект чылын инити шөлү 128,1 миллион дөрбөлчүн метр 2,2 мил-лион квартира тугтуган. Чуртка инитин биле чур-ттаар оран-башы ажаллап килер талазы биле план өртүк турар бо беш чылдын чыдакчыла бир-ле дугаар күсеттимөөш.

Эмнеге албан черлеринин күчүзү чылда 64 муң орун кылдыр өскөн, диагностика төлөри калбарган. СПИД аарытын тарап негестерин ботдурбас сорулга-биле хамаа вирус шийтирелеринг 800 ажыг лаборатория-ны аштырган.

1989 чылда улутур бугурулушунуң өзүлдези 1,7 хуу болган, конхта продукция бугуруң үндүр-рү 2,2 хуу көвүдээш. Бугурулушун өзүлдезиниң шөлүгү эвес темпизинин колдунда-ла 1989 чылдын инити чартымыда улутурунун багы ажаллааны-биле тайыл-былган болур.

Экономиканын социал адырга ажалыг кылдыр улга-ны бергенга көрүзү турар эртект чыдакчы олзагы чү-лү болза. «А» болдуртун, продукциянын өзүлдезини темпизинге дөңзөгө, улутурунун «Б» болдуртун продукциянын өзүлдезини темпизининг ботту-биле бедээли болур. Инити биле «Б» болдуртун продукция-нын өзүлдези чылда 4,8 хуу, «А» болдуртун — 0,7 хуу болган.

Ажалдан турар кижиге хамаарыштар продукцияны ажаллап кыллары 3,1 хуу өскөн. Улутур продукция-нын бугу өзүлдези ажаллаачыларын санын дыка шыгырып тургаш, күш-ажалдыг бугуручузун бедире-ли күсөдү-биле хандырттыган.

Атродулетур коллективтерин продукциянын инити хемчөлөли 47,5 миллиард рубль болган. 1988 чылдын-га-биле дөңзөгө, 1,9 хуу өскөн. Колдур дөң-зөгө инити продукциянын баш узур көрдүгүн өзүлдези чедип алыдымаан.

1988 чылда чуртка тараа, картофель, тарымал тоорук бугуруң улуткан, чигир шекеланынч бедик дүлдү ажаан азылган. Күрүнө курдалырынче 59 миллион тонна тараа кирген, азы күрүнө чыгында көрдүңсинге дөңзөгө, оон 27,3 миллион тонна өсөш.

Инити өндел фондусунга эл болган өлтөн кылган продуктулар дүжаалдынын планы 1989 чылда 95 хуу, а сүт болгаш сүттен кылган продуктуларын — 99 хуу күсеттинген.

Улуг ажал-агыянын талазы-биле ашлаландырыш-кынын бугу достерин күсөдү-биле 1989 чылда кавит-лал салымшыкынын 219,4 миллиард рубль ший-гээтинген, 189,1 миллиард рубльдин кол фондусуларын ажаллава кырген. ыңчалдажок күрүнелиң капитал са-лымшыкынын (бугурулгелерин болгаш организа-цияларын планнарын каттышур алырга) күсөдү-биле кол фондусуларын ажаллава килериниң чыл планы 92 хуу күсеттинген. Эң чүтүлө бугуруң күчүлөрүн ажал-лава килер программа узулган.

ССРЭ-нин девискэринде инити күш-биле кылган 127,4 бугуруң бар. Оларын тугуларыга 60 чуртгар-нын фирмалары болгаш организацыйалары киржиш.

1990 чылда ССРЭ-нин экономикаын болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүнө планнарга болгаш ССРЭ-нин күрүнө бюджетине дүштүр айттылган сорулгалар. ССРЭ-нин улуг депутаттарын инити Шызыл-Эник доктаалары күш-ажалыг бугу-ле коллективтерин ажаллап түңгүлөгү чөрүн бедирин негез турар. Чүгө асеттидил, бедик бугуручулуг күш-ажалы 1990 чылдын күжүнүнүн күрүнө сорулгалары чедириниң күсөдү-биле үндөзүн болдуулан, оо шуңу беш чылда чурттуң ажалыг хөгжүрүңе материалдык маддильды тургу-зар.

(СЭТА).

Чимит-Доржу Байирович О Н Д А Р

варда ол Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинне Дарганын орлаакчымын албан-дужаалыга деп-шиттирген. 1977 чылдын июньда Ч.Д.Б. Ондарын Тыва АССР-ниң Министр-лер Чөвүлелинне Дарга-зыга томулала, а 1984 чылдын декабрыда Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Дарга-зыга соңган.

Ч.Д.Б. Ондар РСФСР-ниң Дээди Советиниң онгу болгаш он бирги чыгыш-тарымды дөңдөдү, а ол ынаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң бугу-ле чыдакчыларын депутаттык соңулуз келген. СЭКП обкомунуң бюро кеңигүүнү, СЭКП-ниң XXVI съезди-нин делегатыга соңту-кан, ССРЭ-ниң улус депу-таттарынын съездилерин илтирчеген.

Ажал-агы болгаш культу-ра тургузушкунунга «өтүңгелээш ажалы дээш Ч.Д.Б. Ондар Күп-ажалы Кызыл Тук, Улустар-нын Ныйралы, «Хундү-лелди Демдээ» орденер база медалдар биле ша-нктанган.

Коммунист болгаш СЭКП Тыва обкомунуң бюроу-нун кеңигүүн ийги болга-нында СЭКП ТИ-нин «Со-вет улуга» Ныйралында болган РСФСР-ниң Тыва АССР-ниң улус депутат-тарынын база улус депутат-тарынын чер-чер Советтеринин соңулузаларына Тыванын обкомун организаци-оннарын политикаг плат-фондында кирген а бугу чүдүлдерин бүрүн детини-шаан, оларын херек кырында боттадырылган бугу кү-жү-биле дузаалар мен.

Амгы үдө ССРЭ-нин Дээди Совети хообулдар чогаалдыг тургузар талазы-биле улуг ажалдан кылал турар. Узун алышар ук хообулдар бугу дөңзөлөр-нин Советтеринг өзүлүг бүрүн эрге-чагыралыг болу-рунга болгаш оларнын ажалын иденкейлеринге дузаалар Советтериниң социал айтырыларын ажи шийтирелтер база амыды-рал-чурталганын экижидил-тер аргазы чок аларган деп санал-оал чоңда тур-густуна берген. ыңчанаш эрге-чагыраны бүрүн-биле чер-чер Советтеринге шийтирил бээр, оларын бюджеттерин тургузарын, боттарынын девискэри-нинге кандай айтырылар-нын кандай хөдирит бол-гаш кайынын мурунгу шийтирелеринин талазы-биле эрге-хоойду механиз-дерин дүргөн шийтирлээ-ри коңчүг чүгүлө бооп ту-рар. Республиканын, түс-түс девискэрлерин бот-боттарынын аразынга хар-рылаа тударың болгаш бараан солчурунуң чогуу механизмин ажаллап алы-дын дүргөдериң чедип алыр мен.

Мен, республиканын өске чурттакчылары-биле бир дөмөй, чүнү-даа муру-нунда чоңун аш-чөм-биле хандырыларын айтыры-кы коңчүг дүргөдериң турар. Узус ажал-агынын, культу-ра тургузушкунун кол айтырылганда алгыда, көдөз ажал-ишчилерин, мажлелин, чарымча олар-даа турар мал ажалла-чыларын материалдык болгаш амыдырал-чуртал-галынын байдалдарын эки-жидер, кижилерин муру-нунда кижизилгезин күштөддериң, корум-чу-румну экижидер коңчүг чүгүлө бооп турар. Олар-ны шийтирелерин чам-

дык талаларында доктаап көрөй.

Чүнү-даа мурунунда, аш-чөм хандырыла-зын айтырыны. Бо айты-рыны шийтирелерин дүргө-дериңге, а бугурулушун кооп-лективин бугу адыр-ларынын материал-техник-тиг баазаалыг бажылаа-рынга чүгүлө негелде кур-далырың диле тывар херек. Оби-биле чергелеш-тир ырыкын районнарга болгаш кууду ортуңуң ажал-агыларга дузаны көрдүрүң чүгүлө. Узлутур бугурулгелери-биле совхоз-тар аразынга дөрт харыл-зааларын тургузар. Тара-чың (арап) ажал-агылар-ны хөгжүдүр болур чер-лери оун хөгжүдүр, кооп-еративтерин болгаш организацыйа ор-боннастаар. Ажал-агы-нын чорударын бо хөдир-лерин республиканың ба-рын районнарында на-зын чөптөгө болгаш хоноштарга ажаллап болур. Амгы үдө көдөз өт-бүдү-леринг 24 хуузу мал ту-пайы, 20 хуузу оғордо ажал-ы кылбын турар. Аш-чөм айтырын шийтирел-риниң бир чүгүлө кураавы-рын ында деп санааш, кө-дөз чурттакчыларын хууда ажал-агынын хөгжүдүр-не бугу талазыг дузаалар мен. 1989 чылда респу-бликаның элт планын күсө-ддериң хуу кижилерин улут-хуузу 16,2 хуу болган. Ол дөзөгө 4,8 муң тонна элт ышканы. Мен болап көрүмгө, мал продуктула-ры бөлгөстөр талазы-биле күрүнө чагын совхозтар, түрүн ажал-агыларын күсөдүр дүргөдү, ичтээр-га хуу кижилерин салып алдынган мал продуктула-рын бүрүн-биле болбаа-рыдын кылган, республи-ка инитиге сайгар болза, коңчүг таарымчалыг болур болган аш-чөм айтыры-кында бергездешкинер ший-тирелерин.

Оун барымдалааш, про-дукция барымдалааш кы-лар улуг эвес бугурулуш-ларын болгаш хөдирин ра-йон төлөвиринге, чамдык совхозтарга тугурур хемчег-лерин алыр мен. Ол бугу-рулгелерге ажаллаар аны-ктарын өрөдип белеткен алыр болузузун, нөдөз аныктар ажаллаа хаара туттува бээр болгаш олар-ны келер салгалдары ба-за-ла ол черлерге ажаллап эгелдээр.

Бо бугунуң чедип алыры-биле көдөз черлерин чаар-тып сайгардыры бирги чер-гелег сорулга болур. Кө-дөз тудутиң индустриал-дыг аргаге ийишээр-биле, анаа херестиг тудуң кезек-тер кылдыр комбинатты тутуш, республикада туу-бу-зу заводдарын күчүл-дөз дөңзөтүп эгелээр болза, көдөз чурттакчыларын ажал-лап кескүлү чурттап-лап кескүлү улам быжы-лып болур. Совхозтар төл-өвирин чурттап турар кижилерин, ылангыч назы-лап кырды, бергенерин чагалжыдып туткан кварти-рлар-биле хандыры, кө-дөз чоңун медицина, сагыг болгаш комсомал ханды-рылганын экижидерин чедип алыры чүгүлө.

Республиканың барым-талазында чурттакчылар чөптөр бо үеге чедип элек-тер-биле чедип хандыртан-маан. Бай-Тайгада малчы-нар тургаларын 25 хуу-зу. Өвүрде чүгө 8 хуузу электрия энергиянын ажал-лап турар. А Монгун-Тай-гада электржиңитинге ма-нчың колаң шуут чок. Ичтээр — Ак-Доулар — Ичтээр — Халдагайт — Мугур-Акс аразынч электрия шугуңунуң туду-дүргөдериң болган. Иш-кин — Ийме — Бай-Тала аразынга автобус шийтеш-тинип дөңдөдүр чоруп ту-рар кылдыр тургузары-биле

барымдалааш, про-дукция барымдалааш кы-лар улуг эвес бугурулуш-ларын болгаш хөдирин ра-йон төлөвиринге, чамдык совхозтарга тугурур хемчег-лерин алыр мен. Ол бугу-рулгелерге ажаллаар аны-ктарын өрөдип белеткен алыр болузузун, нөдөз аныктар ажаллаа хаара туттува бээр болгаш олар-ны келер салгалдары ба-за-ла ол черлерге ажаллап эгелдээр.

Бо бугунуң чедип алыры-биле көдөз черлерин чаар-тып сайгардыры бирги чер-гелег сорулга болур. Кө-дөз тудутиң индустриал-дыг аргаге ийишээр-биле, анаа херестиг тудуң кезек-тер кылдыр комбинатты тутуш, республикада туу-бу-зу заводдарын күчүл-дөз дөңзөтүп эгелээр болза, көдөз чурттакчыларын ажал-лап кескүлү чурттап-лап кескүлү улам быжы-лып болур. Совхозтар төл-өвирин чурттап турар кижилерин, ылангыч назы-лап кырды, бергенерин чагалжыдып туткан кварти-рлар-биле хандыры, кө-дөз чоңун медицина, сагыг болгаш комсомал ханды-рылганын экижидерин чедип алыры чүгүлө.

Республиканың барым-талазында чурттакчылар чөптөр бо үеге чедип элек-тер-биле чедип хандыртан-маан. Бай-Тайгада малчы-нар тургаларын 25 хуу-зу. Өвүрде чүгө 8 хуузу электрия энергиянын ажал-лап турар. А Монгун-Тай-гада электржиңитинге ма-нчың колаң шуут чок. Ичтээр — Ак-Доулар — Ичтээр — Халдагайт — Мугур-Акс аразынч электрия шугуңунуң туду-дүргөдериң болган. Иш-кин — Ийме — Бай-Тала аразынга автобус шийтеш-тинип дөңдөдүр чоруп ту-рар кылдыр тургузары-биле

барымдалааш, про-дукция барымдалааш кы-лар улуг эвес бугурулуш-ларын болгаш хөдирин ра-йон төлөвиринге, чамдык совхозтарга тугурур хемчег-лерин алыр мен. Ол бугу-рулгелерге ажаллаар аны-ктарын өрөдип белеткен алыр болузузун, нөдөз аныктар ажаллаа хаара туттува бээр болгаш олар-ны келер салгалдары ба-за-ла ол черлерге ажаллап эгелдээр.

Бо бугунуң чедип алыры-биле көдөз черлерин чаар-тып сайгардыры бирги чер-гелег сорулга болур. Кө-дөз тудутиң индустриал-дыг аргаге ийишээр-биле, анаа херестиг тудуң кезек-тер кылдыр комбинатты тутуш, республикада туу-бу-зу заводдарын күчүл-дөз дөңзөтүп эгелээр болза, көдөз чурттакчыларын ажал-лап кескүлү чурттап-лап кескүлү улам быжы-лып болур. Совхозтар төл-өвирин чурттап турар кижилерин, ылангыч назы-лап кырды, бергенерин чагалжыдып туткан кварти-рлар-биле хандыры, кө-дөз чоңун медицина, сагыг болгаш комсомал ханды-рылганын экижидерин чедип алыры чүгүлө.

Республиканың социал-экономика болгаш культу-ра тургузушкунун чүгү-ла айтырыларын шийтир-елери бугу чадаларын Со-веттериниң депутаттары-нын бир деминг ажалла-ган хамаарыж. ыңчанаш ССРЭ-нин, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улус депутаттарында депу-таттар бөлүнү тургузар бодалыг мен. Түс-түс адырлар айы-биле индыг болуурларын тургузар болза, элэн хөй айтырылар чөпт-түг тодорул шийтирел-тинип эгелээр. Бир эвес соңу-кучулар депутат ман-далы менээ бугурулгө болза, бо туруш-биле ажал-лаар мен.

барын шугуңузуз мен

БАЙДАЛЫВЫС
МЫНДЫГ

Чыл дургузуда кылдыганын амыралыгы дугайында чутуанын чоруу туру, чедикшиктерге болгаш чет-пестерге доктап чандыгы калган бис. Оозу харын мында, оол башка ажылдыг түңдүлдери кайын билдирер деп. Мен база бо удаа-да ол чандыкка эртезини кылдым, чедикшиктерге база хошудашкындарын үчүрген доктунге кахсы-даа оол доктаашышан, Бин-Хем районун ажил-агыйларында байдал-биле талыштырыкса, дым.

1989 чылдын дургузуна районун экономикалык болгаш социал хөгжүлдүзүнүн таласын-биле тодугай ажылдарын партия, совет органдары, күш-ажылчы коллективтер чоруткан. Алдыңгы хемчеглерин түңнелинде ажылдын бүдүрүчүлүгүн, оле дургузуна инити бүдүрүлгенин өздүзүндө чедип алыр аргалыг болган бис. Улус ажил-агыйнын чандык адырларын эртен чыдаа чедип алганы экономиктиг өздүзүндө тегиин угултубушкан. Бараннар эргилдирини денгизини 129 хуу бедиктен, чоңуң хөгжүлдү бараларын 10 хуу ажыг кылдыр бүдүргөн. Улетпүр черинин амылында эки талаа өскөрүлгө, дер бар. Олар 3232 муң рубльдине үлетпүр бараннардын продукциянын бүдүргөн. Эртен чылга бодаарга, күш-ажылдын бүдүрүчүлүгү бедэн.

Ынчалза-даа акты ак деп, караны кара деп чугаалаанын аргалыг чок. Хошудашкындарын, четпестерини база чок деп болбас. Ону дидин-биле көнүң ирүңүң, ча чугаалап өөренип ужуруту бис. Келир үдөңгү чедикшиктеринин дөзү-даа мында.

Районун үлетпүр комбинаны, иши бедеткээр пунктуу керээ хүлээлгелерини таласын-биле продукция чедир планын күөсетпез. Пункт 1,8 муң кубометр ажил-агый ылжын, 0,6 муң кубометр хирээлзэн материалдарын чедир бербэн. Түңнелинде 60 муң рубль чедир ажил-агыйлар болгаш эртен чылдыкты бодаарга, баран продукциянын бүдүрүң кудаткан.

Совхозтар Аш-чег програмиянын боттанымшыкыныга улуг ужу-дузалыг болуп турар дээрин билдирген. Бистин районун совхозтары бо херекке эртен чылып үлүг-хуузуң кирип болурун аргалыг турган. Ынчалза-даа 1989 чыл районга кандаашкыныг чыл болган болгаш тараа культу-раларын, картофельдин дүжүдү ажок чавыс болган, мынганга күрүнөгү чангыс кылгараж тараа-даа карто-фель-даа салган. Кандааш-кы мал чедиринин культу-раларына база уруктуу чедирген. Сиген-ширбиди болуп-чогуту-биле бедеткел-тинип алдымаан. Районун совхозтары эртен чылдык сүт бүдүрерин 701 тонна кудаткан.

Эт, дүк садарын таласын-биле планиг онкадаларын район чедикшиг күөсеткен. Садыг шүтүтү эртен чылдык чүгээр ажил-даан. Үрүмкөтө садар бараан саарылганын сайрар 105,4 хуу күөсеткен, чүрт-такчы чоңа пландан даш-каар 583 муң рубльдине бараннардын сайгарган. «Өк» совхозтун ажилын коову 145,4 муң рубльдине бараннардын чоңа саткан.

Чурттаалга-коммунал ажил-агыйнын девискээр-бүдүрүлгө эргеленини, киноктекини ажилы акчын, чоңуң хөгжүлдү бараннардын бүдүр-пер черлер коовуң тур-даа, ажил-агыйнын чандык адырларында байдал дүң-рөңгү болуп артышкан. Моңуң мурунда чылдарда дег районун туудуларында кандал салышкындар дөшүн ажилгастырмай турар. Туранда энегетле комплекси туудулуна көрдүңгөт акша-хөргөн чедир шингээт, тинизин, Хадын, Тарга суурларда урултар садары ажилгастаа кирбэн. Оран-сава туудуна капитал салышкынын 1,4 млн. рубльдине шингээни алган. план дүзүлгө 3940 дөрбөлчүн метр оран-саваы тууду турган, чүгө 5028 дөрбөлчүн метр чурттаалга шөтүн ажилгастаа кириген.

Тууду-монтаж ажилдары, ның програмиянын керээлтиг тууду програмияларыны аралыдан АКМ, СТО чүгө-сүдүн шыдаан. Хуу түгүт кылмырын арга-шингээни кошкан.

Шак бо каш чиктерден районда ажил-агыйларын ажил чорудулаанын инити чүрү көстүп келген боор. Кылдыр ужуруң ажилдар-ам-даа хей дээрин база ола чиктер көргүзүп турар.

Тунгар-оол МОНГУШ, Бин-Хем райукускому-нун даргазы.

А ЖЫЛЫН ЧАРЛЫГ БОЛДУРАР

Ажылдын арга-методтары чаартынын турар бе?

Кызылдын улусчу контролорго хоорай-ның амыралыгына ролю нандыгың? Бергер-лери чүл? Комитеттин ажылчынын арга-методтары чаартынып турар бе? Бо айтырылдар-биле бистин корреспондентивис хоорайнын улусчу контрол комитетинин даргазы В. А. ПОДРУТИНГЕ чече берген.

— Владимир Алексеевич, баштай бодуңарны номчук-чугарга таныштырып көрүңер. Контроль ажылыга каян, канчап чедип келген силер?

— Тывага 1955 чылда Карел-финн (ыңчангы ады) күрүнө университетин доок-шынныг соода келген мен. 17 чыл иштинде Тываның геология-шынчилек акседин-цияныга ажилдадым. Аиаа партия эге организациянын секретарына сонгулдун, хоорайнын партия комитетинин составына-даа кирип, хой-ниити ажилыга кирип чорашкы-биле партия хооромунун кичээниги апкан боор мен инин. 1972 чылда оргилдик эргелектигинин олудуче мени чаладылар. Ам канчаар, ажилдай бердим. Аиаа 13 чыл ажил-дааш, хоорайнын улусчу

да ажил-агыйнык эвес, харын-салга чок чорук башы сарай шышактал. Күш-ажылчы кол-лектив чөвүлгө, улусчу контрол болуп болгаш өске-даа хыналдалар турбуже-ле.

Улусчу контрол амыгы үеде чүгө арга-методтарын эвес, а структуранын база чаартыр ужуруң. Чоокта чаа, декабрда, СЭКП Кы-зыл хооромунун пленумунга хоорайнын болгаш республи-канын улусчу контрол комитеттерин кадар дугайында санал кирдиң. Бо ийи комитет канчап алыр болза, оларын ажилы кошпаардан харын күштерди-ле. Демей-ле чангыс хоорайда чурт-тап ораар-дыр бис. Черле ың-чал чангыс бичи хоорайга, улуг эвес республикага кан-чаат структураларын херээ чүл?

Ажылчынын угланыш-кыны билдирер — контрол, хыналда функцияларын бот-танымшык күрүнө чангыс-лар, планнар, хүлээлгелер канчаар күөсетинип турар-ында эргелеш, албан-ду-жаалын шын эвес ажилгаста чоруктарың дугайында ме-дээлерге чедир хыналдын чорудары, Никител амы-дыралынын эде тургусту-

уушкуну-биле дөңгө бис база чаартынып, социал адырнын айтырылдарын дөңгө ижээлгөйле ал турар бис. Ынчалга социал чуртук чо-румга хамыдышкындарын болдурабыз коңгүт чүтүлү.

— Хыналдаларың арга-методтары чаартынып турар бе?

— Эртен чылдын алгы за-водунун, химиктиг апталга черинин, Улуг-Хем ыш ажил-агыйнын, хереклекчи-лер иштинелиң бүдүрүлгө комбинатың болгаш өске-даа хоорай организациялары-нын ажил-чорудуунун ишти-ки арга-курлаарларын тола-радырыга үлүстү кири-ген деп болур бис. Ук хы-налдаларын түңнелинде бо черлерин бирги удурут-кучулары-биле чугаалажып, четпестерин эдип алырың таласын-биле хемчеглер ады-нып турганында оларын ажилында экижээң чүдүлдер арбылдуу турар өөрчүтүл. Ол дугайында кандал кылган хыналдаларың база биди-катп турар. Ындыг-даа болза, чер-черлерде улусчу кон-троль бөлүктери ажилын ийдекейдиң, дөштин тү-ңнелинде чедип алыры кү-зөгүң. Ол бөлүктерде ийи

муң ажыг кюңи бар.

Ол ышкап ковар бараан-дар саарылганында хемчег-лик дугайында партия хооромунун бюрократия чугаалаан мен. Ол дугайында дөңгө адресче — Министрлер Чөвүлгүң, Садыг министр-терствозунче, партия хоором-мунче, хоорай Советинин күүскөмүнче чоруткан ча-гаамга хамаарыштыр хемчег-лер адынар дээрине иде-гел оларар мен. Хамыдыш-кындар барып-барып ону мылбас ужуруң организа-цияларын таласында хемчег-ликтерини социал чөпүлгө чорунка бүзүрел кошкар. Хоав барааннар-нын 10 хуузу Министрлер Чөвүлгүң, Садыг министр-терствозун, хооруккомун-нун чагаа дилеглерин алуугар саттыңаң, ол дугайында мында пленумга база чуга-алады. Ындыг чүдүлдер кан-дыг-даа дүрүмгө дүшпөс, че-же-даа хемчеглеге чедип-пес чүв-диң ийи.

— Хамыг ужуруң уду-тур-баштар организаторын ажил-чорудулааның ажил-чарыг эвезинде деп бодаар мен, аиаа хаарын контрол бөлүктеринин хы-налдаларын тулдур чүрүмдү тургай.

— Ажыл-чарыг чоруту чедип алырың биле хол аргалы парлалга болгай. Ын-чалга Кызылга хоорай со-лугу турар болза эки деп бодаар мен. Аиаа харын улусчу контрол бөлүктеринин хы-налдаларын тулдур чүрүмдү тургай.

— Соңун турарга элтип болбайн ааң. Ынчалза-даа акша-тегерикти, саазыңны

кайнын алырың?

— Хоорай солууну мала-ла улуг болгаш хей калган түвөр кылдыр кызыгы албы эвес-де болгай. Баштайгы дээрде ийи ала саазыңны, вежелде ийи-чангыс-даа кан-тап үткө-ле. Ындыг солуг турар болза, ол чарлалдарын оруктамы кириңи аң, чарыг-далдарын дуглаттар.

— Өөренип көөрү артын эвес хире айтырып-ла-дыр.

— Ажыл-биле чугаалаарга, ажил-ишчилерин кыран-да хыналчалар хей-дур ха-рын. А партия болгаш Со-веттерге хамарыштыр улус-чу контрол түрүп болур бе?

— Ийел дүзүлгө алырга, партия бодун боду контрол-дур ужуруң. Партия калың-гүңгүрүн контрол бөлүктеринин партия эге организашкы, бирор, партиком бар-дыр.

— Улус чоң оларын контрол бөлүк дээр болза?

— База-та дем чугаала-жып олурганмыс — ажил-чарыг чорук херек. Парла-ментар бодунун кызымы бе-дүңгө, а чоң бодунун туула болдура канчап-даа таарыш-пас. Чоң-биле харылза ка-жай-даа үзүлбөс ужуруң.

Надежда ЭРГЕП, чугаалашкан

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайнын № 1 коопе-радия сактында ажилдап турар Екате-рина Клокова биле Вера Омарова эки ажылдыг садыгжылар боорундан аңгыда, улусчу контроль бө-лүгүн ажилыга ийдекейлиг киржиң, даанган хүлээлгелерин ак сеткилдиг күөсө-дөп турарлар.

АТ-АЛДАРЫ БЕДЭЭН

Ак-Турт көдө Советтингө бүдүрүлгө девискээр таласын-биле комитет ажитын-гадан бээр 1 чыл болу берген. Комитет-нин келгижиринин саны моон журнуда турган 7 улусчу контроль бөлүктеринин-ден кызырылган.

Моңуң мурунда школары — районун улус өөредилге киңизин, садыг ажилдачы-ларын — көдө Совет хынар турган болза, ам чангыс комитет тургустунгамындан ың-дыг чүл соксап.

Хыналдаларын түңнелдерин чоңга таныштыры-биле он ажыл-чарынын чедип аң турар бис. Ындыг сорулга-биле ал-гы-көп сегинип, бажын эд-сөөн кылдыр «Угула» кооперативтин ажил-ижин хы-нааш, он түңнелдерин коллективтерге таныштырган. Мындыг ажилдарды дөштин чоң биле берген.

Нитиниң малыңа курлавырлаан сиег-

ширбиңди төтөгөң. 2123 рубльдине ио-гаралын чедирген дөш ажил-агыйнын чандык удуруткучуларын тораан. Ша ол ышкап кышталганыңныг ажил-агыйда канчаар эртин турарын хынат тура, ажил-агый эвес, шүңгөн чоруу дөш ажил-агый эргелектиң К. М. Дамбууга, прораб М. М. Монгушка сагындыргымы кылган.

Чандык таварылгаларда удуруткуч эш-тер чүрүн урекчелерине болуксаар, улусчу контрол-бөлүктерге дөшкө көргү-зүксөөс турган болза, амыгы үеде олар ажилынын дөштин, шыгарымын, бил-лип, үлөз-бодаларымын бүртүп-биле дөткөп турар.

Надежда ОЧУР-ООЛ. «Ак-Турт» совхозтун бүдүрүлгө-девискээр таласын-биле улусчу контроль комитетинин даргазы.

Челле ыңаап суурларже хлеб чорударда чуртакчы чоңунуң санын он аиаа хер-регелдин өөренип турар боор чүгө ирги бе? Шаг мындыг айтырыга Улуг-Хем районун райло даргазы солун та-варыштыр дарыг харылап бээр болза экиң-дир. Хлебтин чедиппес ужурунун чылда-гаанарын тайыбырлаа.

ХӨЙНУ МАНАП ТУРАР БИС

Каз-Хем районун улусчу контроль комитеттеринин, бөлүктеринин өтөттүг болгаш сонгулалыг хуралда-рында сөс ап, чүвө чугаалаан эштер үстүңде эгеде домакты чугаалап турар.

Хүн эртенге тумдуң чаа чүдүлдер бистин амыралыгы-мысче кирип турар. Ажил-иживисте өскөрүлгө болза чаартылгалар хей. А Каза-Хемде байдал кандайың?

Районун улусчу контроль комитеттиң күш-ажылчы кол-лективтер-биле дүжүлүп, сү-мөлөшкөп, комитеттин бол-гаш бөлүктеринин структураларын ажилдап кылган. Ону СЭКП райоому дөткөөң.

«Совет Тыва» совхозтун болгаш көдө Советтин улусчу контроль бөлүктерин кат-каш, районун улусчу кон-троль комитети ышкап эрге-лик комитетти тургускан. Эге ажил-агыйларда бүдүрүл-гө принциптерин барыла-лап, улусчу хайгылчыларын бөлүктерин тургускан. Шаг ындаг бөлүктерини девискээр принциптерин алуугар Сарыг-Сеп болгаш Сизим көдө Советтеринде база-ла эвилдөөң. Ындыг өскөрүл-гөлөр чер бурзуңде болгу-лаан. Тоо быдаргай, аңгы-башка ажилдап турган үр-үмек бөлүктерин чангыс чө-реге чыгып, ол арга-шынгөөн бедиктен. Шаг мындыг бай-далга амыдырал-чурттаалга, ажил-иште жызы-бүрү чө-ткөстөр, хошудашкындар-биле бедеткелдин дөштин болуп турар. Он аңгыда, бөлүктеринин бот-боттарынын аразыңга харылзаа тударыңга база элтиң.

Ажыл-чарын, демократ-чыдылганын үезине кичи-леринин бот-илекейи ажок бедээ дээрин чер-черлерге чүлүңгөң.

«Совет Тыва» совхозтун болгаш көдө Советтин улусчу контроль бөлүктерин кат-каш, районун улусчу кон-троль комитети ышкап эрге-лик комитетти тургускан. Эге ажил-агыйларда бүдүрүл-гө принциптерин барыла-лап, улусчу хайгылчыларын бөлүктерин тургускан. Шаг ындаг бөлүктерини девискээр принциптерин алуугар Сарыг-Сеп болгаш Сизим көдө Советтеринде база-ла эвилдөөң. Ындыг өскөрүл-гөлөр чер бурзуңде болгу-лаан. Тоо быдаргай, аңгы-башка ажилдап турган үр-үмек бөлүктерин чангыс чө-реге чыгып, ол арга-шынгөөн бедиктен. Шаг мындыг бай-далга амыдырал-чурттаалга, ажил-иште жызы-бүрү чө-ткөстөр, хошудашкындар-биле бедеткелдин дөштин болуп турар. Он аңгыда, бөлүктеринин бот-боттарынын аразыңга харылзаа тударыңга база элтиң.

Ажыл-чарын, демократ-чыдылганын үезине кичи-леринин бот-илекейи ажок бедээ дээрин чер-черлерге чүлүңгөң.

БО АРЫНДА

- Ажыл-чарыг чорук херек
- Комитет даргазынын чүлү
- АТБ-де байдал

Хемчеглерин ажилдап кылган

болулаан улусчу контроль бөлүктеринин өтөттүг болгаш сонгулалыг хуралда-рында сөс ап, чүвө чугаалаан эштер үстүңде эгеде домакты чугаалап турар.

Хүн эртенге тумдуң чаа чүдүлдер бистин амыралыгы-мысче кирип турар. Ажил-иживисте өскөрүлгө болза чаартылгалар хей. А Каза-Хемде байдал кандайың?

Районун улусчу контроль комитеттиң күш-ажылчы кол-лективтер-биле дүжүлүп, сү-мөлөшкөп, комитеттин бол-гаш бөлүктеринин структураларын ажилдап кылган. Ону СЭКП райоому дөткөөң.

«Совет Тыва» совхозтун болгаш көдө Советтин улусчу контроль бөлүктерин кат-каш, районун улусчу кон-троль комитети ышкап эрге-лик комитетти тургускан. Эге ажил-агыйларда бүдүрүл-гө принциптерин барыла-лап, улусчу хайгылчыларын бөлүктерин тургускан. Шаг ындаг бөлүктерини девискээр принциптерин алуугар Сарыг-Сеп болгаш Сизим көдө Советтеринде база-ла эвилдөөң. Ындыг өскөрүл-гөлөр чер бурзуңде болгу-лаан. Тоо быдаргай, аңгы-башка ажилдап турган үр-үмек бөлүктерин чангыс чө-реге чыгып, ол арга-шынгөөн бедиктен. Шаг мындыг бай-далга амыдырал-чурттаалга, ажил-иште жызы-бүрү чө-ткөстөр, хошудашкындар-биле бедеткелдин дөштин болуп турар. Он аңгыда, бөлүктеринин бот-боттарынын аразыңга харылзаа тударыңга база элтиң.

Ажыл-чарын, демократ-чыдылганын үезине кичи-леринин бот-илекейи ажок бедээ дээрин чер-черлерге чүлүңгөң.

«Совет Тыва» совхозтун болгаш көдө Советтин улусчу контроль бөлүктерин кат-каш, районун улусчу кон-троль комитети ышкап эрге-лик комитетти тургускан. Эге ажил-агыйларда бүдүрүл-гө принциптерин барыла-лап, улусчу хайгылчыларын бөлүктерин тургускан. Шаг ындаг бөлүктерини девискээр принциптерин алуугар Сарыг-Сеп болгаш Сизим көдө Советтеринде база-ла эвилдөөң. Ындыг өскөрүл-гөлөр чер бурзуңде болгу-лаан. Тоо быдаргай, аңгы-башка ажилдап турган үр-үмек бөлүктерин чангыс чө-реге чыгып, ол арга-шынгөөн бедиктен. Шаг мындыг бай-далга амыдырал-чурттаалга, ажил-иште жызы-бүрү чө-ткөстөр, хошудашкындар-биле бедеткелдин дөштин болуп турар. Он аңгыда, бөлүктеринин бот-боттарынын аразыңга харылзаа тударыңга база элтиң.

«Доңурган» тудуг. Кайдал?

Наймысалымында ажилгаста кирбөө-төш туруп берген тудуларын санын сала-базып санаар чүвө болза, ийи холдуу салаалары-даа кайын чегир. Чикеш кылдыр Кызылдын чаа аэропортун, типо-графияны, спорт корууну алырга-ла чегир. Сөөктүзү харын чоңуке үеде ажил-лап кирер деп-ле турар. Ында чындыг ажил-иште хаара туттунган туду-ларын бараннар муртан-иңи коруп бо-лур. Ол харын эңил-дир, ыңчалза-даа бо ту-дуг планда көрдүңгөң алуугар алыр чү-вө болза, каш чыл бурзулгар-ла ажилла-га кирер ужуруң турган.

БО ЧУРУКТА: бажыңны «Доңурган» ту-дугларга хамарыштырар. Ол бодура Кы-зыл хоорайнын улус депутаттарынын күө-сетки комитетинин административтик ба-жыны болур ужуруң турган туду-дур.

Бо тудуңду дугайында каадым чугаа-лар унуп турбайд дээр. Энегелер, уруг-галар бажыңары тударынын орунуга дар-галар боттарыга чымык, чаагай ажил-лап чөп турду аң турар деп-даа турду-ла. Чугаа чуга-ла мыйнап, ыңчалза-даа дө-лөз-лөз соода каадым-да үлгүн эңилгеш чедирер анаар. Ажилды соксадып, «доңу-ру» кааш, хемчеглерин алтаймыс ол дөш сатыш омыр олурага болур бе?

Окемчик ОМДАРНЫН фотоуз.

ниң солагай таласында суг-га чок чөп берген. Ындыг черден бедик дүжүт манары чоңөгич деп чүвени удурут-кучу биле тура-ла, салаазын бөлиң сормап кылбааннар деп, хуралга херэжөн чоң хоумуңа чугаалап турган.

«Енисей» совхозтун дирек-тору «чай чок кичи мен» дөш улусчу контроль комитетинин хуралына олурду-лаан. Оң адрезинге хей шү-гүмчүлөдөр болурун белги-лиң-даа кадалас. Директор Б. Б. Трубинов күш-ажылчы коллектив чөвүлгүңнүн шилтиңин чоңа совхозтун автомашиналарын, трактор-ларын өске черлерге сакды турган. Черле ыңаап, дирек-торун ажилын чоңга кар-жы-хажагайын хуралдыг ки-чикчилер шүгүмчүлөөңөр.

Кичилерин ажил-иште хамарылазы өскөрүлгө, хо-шудашкындар-биле элтиңир хөңүч чоңоң база улусчу контрол бөлүктеринин, ша-к чедип болурунга сокуру-галдык үң хуралдар херэ-члөөң.

Шилинчикниң байдалы-га комитет болгаш бөлүк-тер даргаларына 17 идея-кейги, принципалдыг кою-мунистер, комсомолчулар сонгуткан. Бөлүктеринин со-ставында ажилын аңгымын, албан-ахаакчыларын иң му-раңкы төлөөлери кирген.

Амыгы үеде районун улус-чу контроль комитети өт-чөт-сонгулалыг хуралдарга болган шүгүмчүлөдүг санал-дары күөсетиринин таласы-биле туснай хемчеглерин ажилдап кылган.

Климентий ОЧУР-ООЛ. Каз-Хем районун улус-чу контроль комитетинин даргазы.

ЭКИ ЭДИЛЭЭР

Машина-техниканын ажил-дала-кадагалыңа хамар-лыштыр байдал кандайыг дээрзин Монгу-Тайга районун улусчу контрол-бөлүк-төрүнүн чүлүңгөң турар. Бо чылдын январь бирини бай-далы-биле алырга, Монгу-Тайга автотранспорт бүдү-рүлгенин балансымыңа ий-лээ-бүрү марканың 51 авто-машинамы турган. Эдилээр

хуусаанын төңгөн-биле он автомашина үндүр би-життинген, а бир машинаны райукускомунун шитирини бот-ле өске организацияга сөт-көн. Ынчалга амгы үеде АТБ-де 40 автомашина бар.

планын 104,6 хуу кылдыр, оң иштиңде бтү сөөртүл-гелерин хемчээлтиң 104,7 хуу, а чүкү сөөртүрүн 100 хуу ботандырган.

Автомашиналарын, тракторларын кадагалан, оларга техникаын ажаалданын чору-дуң турарында улуг чө-ткөстөр бар. Улусчу контроль-дун район комитет бо тала-ды-биле сатылдыгыларын ССР Эвилдиринин 60 чымы аттыг совхозтун директору С. Х. Монгушка кол иже-

нери О. В. Натпит-оолга чангыс эвес удаа берип тур-ган. Ол совхозта, чикеш, мындыг четпестер бар: кайы-бир автомашинаны ажил-агыйнын херегелли-биле эде дөңгөрү дөңдө КАИ ин-специянынга дилег билди-ришин кирбөс, техниктиг ажаалданын чүрүмү сагып, тынмай турар, оң уламын, дан ырак-чоок орунуга машиналарын үрелиң чоруу көйөй. Кол инженеринин та-лазыдан чолаачыларга,

трактористерге негеледе ча-выс. Шаг ындаг негеледе, хыналда чок чоруктун ур-жу-биле Т-16 маркалыг бир трактор тоймагалтыңа, Улуг-Хемнин Арысканда МТЗ-80 маркалыг трактору үрелген дөш маалкан. Ын-дыг хевирдиг чиктер-ле эдилер.

Монгу-Тайга АТБ-зинин арысында машина-техника-нын эдиле-кадагаланын, оң ажил-и үер иффиниети-нин бедидер, демир-дес чымы

дужаарыны, гаражтарга өртек удуң дериг-херексе-лерин четпелдеп тургусу-рун хемчеглерин алырын районун улусчу контроль комитети харысалгалыг ки-жилерге даандырган. Ол-бү-гүнүн түңнелдерин катал хыналдаларын чорутуу-нын соода үндүрер.

Ады-Түштүк БЕГИЗ. Улусчу контроль комитетинин Монгу-Тайга район комитетинин хөй-иңиң иже-пектору.

3-кү арын. 1990 ч. февраль 1.

ЧӨВҮЛӨЛ, ООҢ АЖЫЛЫ

Ак Доурак хоорайдын хөдөлмөчөрү чөлүлөткөн аялдын бир кол уламгысынын чөдүлөчү...

Чөвүлө келишимини шуту ош үчүн. Олар кудукчу айыл-беле...

Чамгыршап канчаар боор. Бистиң хоорайымыста аймак кылбас...

Чоокта чаа хөдөжөн-нөр чөвүлөткөн келишимини Юбилейин 10 бажынын...

Арагачы нелерде бичин ургутар хийчектерин. Арагачы кичи кандык кичиригиле...

Уш уругун кичинде олтурат Татьяна Монсева кайда-даа...

Эриптер сергедир чөргө хонун турар неликтер бисте хөй. Сен тибрида 6 октябрда...

Оларнын арзында кибинаттын аймактыкларында, эчп чөрнөн санитардаары-даа барла...

Александро ГАИУТИНОВА

БОДАЛ АЖЫЛЫ АЖЫЛЫ АЖЫЛЫ АЖЫЛЫ

Республикада кем-хөрек үлгүлөрдү чорук-биле демистейтиң ажалынын дугайында...

Оңой кой чыдаганын — элөөн хөй аныктар ажалдайын турары кочут-ла...

Анаа халчпн чорур аныктарын ажалдайын деп кийгырт. Саналдар хөй үнүр турар. Ычалза...

Ажалдайын турар аныктарын ажал-биле хандырып болур кире өөрдөйгө курстарын ажалга...

Анаа хамарыштыр чамдык саналарын кичирседем. Хамыктын мурунда, чурттаар обжектин профтехучилищтерин өөрнөр чөрлөрүн алгыдар...

Бо бүгүгө ашка-хөргөңи негетинери чугаажок. Ол хирезинде дык хөй министрстволар, албан чөрлөрүн каастап, септелге кылыртына хөй ашка-хөргөңин чарыгалга турар...

Ажыл кылбас тоянчылар-биле демисала чоруду турар-даа болза, чамдык чөспөтөр база бар. Манаа бир чыккентер юнрей...

Нарколог эрчиңиң уйдуйда Елена Столярова база турар. Ол боду эриптер сергедир чөргө ажалдаар турар...

Борис БЮРБЮ Партия болгаш куш-ажылдык чоотуу.

МООЛЧЕ АЯТТАНЫПТАР

Тыва АССР-нин хууда бирги чери дээр хостуг эршеп агарында «Херел» спорттоога болуу эрткис...

Маргылаанын хууда бирги чер дээр организастанында бер сорулга бар. Анаа иулээлдик кичилер киржир...

Маргылаанын түнелешне денга аайы-биле бирги черлериня Сары-оол Оюн (Сут-Хөл), Роман Сероодар (Улуг-Хем), Сергей Ооржак (Москва), Роман Монгуш (Улуг-Хем), Радик Намажан (Кызыл), Кац-Демир Монгуш (Өвүр), Владимир Монгуш (Кызыл) болгаш Геннадий Монгуш (Кызыл) олтар алгы...

Чик дендилерге хөй мөгелер хурешкен. Денга аар болган тудум мөгелер саны өөжөжөр. Моон алгаш көргө, аар дендиге хурешкир анык оолдар тывылбас...

Бо маргылаага чик дендилерге бирги чер алган оолдарын республиканын шилдиг командасына кирин, белетке ажалдарын кылган, анаа шугуде оюну кылган чыгыш талзы-биле дондун Улан-Баторга болур дегелег Чегелги «А» категориянын маргылаанын чорудар...

Ини хүн үргүлчүлөөн маргылаанын чорударына алаар. Тренерлерин ажалдарына байдал таарыкча чок. Олар чөрлөр чөдөшпөс. Шугу-ту-ла чамгыс чөргө сымарлап алган оолдар. Спортчу дендилер чөдөшпөс, тучарар. Айтыртыларын шыңгыр тургузуу турган болза, херек база өскө-даа турар-ла ыйнаан...

Маргылаа соонда чамгыс болган 32 мөгөнүн хурешкин эргезен. Бо уудаа шыраак дээр мөгелер колдуу келген. Ини хүн бургунаар ады үнүр турган Маалыр Монгуш база хурешкен...

Баштайгы салгыда аталдарын шыраак мөгелер боттарыны оналганын чинги-биле откагылап алганын.

Хостуг хуреш

Белектерин база хундуле бижимтерин спорттоога коочунары болган спорт ажалдакчылары база республиканын хуреш федерациянын даргасы Ш. Д. Куудар тывышкан...

Маргылаанын кандык эрткиннин дугайында каш кичилер айтыры салдым. Маалыр Тонус-оол — спорт мастери — Мен бодум хууда шоолуг өвөс деп бодол тур мен. Бистиң тренерлеринис негелде чок. Бот-боттарын таныжар болган чок шидары деп чугаалыг...

Ини мөгө артка. Кайгы-даа Тес-Хемини Ак-Эрик чурттут. Бот-боттарын аргазын билжир. Улар-дедилер октажын өөрнөнген. Бо уудаа кичини оолдарын чорукчулар маан орнатар. Сергей Сутерни сергир ал. Лайышканын соонда Сергей илбеткей дүжүргөн. Илээң ини алгы чашташа, хөмс кырынга чөс өртүшкендер. Кичини баштай ушакын көрүчүлөр өскөрбөдөнөр. Чүгө судьялар Сергей Дамлаа ооктаа дээрнөр. Ычалгап Сергей Дамлаа шугу-лешик. Маалыр биле Женделей үшү-дөркү чөрн алганар...

Монгуш ӨЛЗЕЙ-ООЛ. ЧУРУКТАДА: хуреш үлгүлө чурттардын мөгө Сутер Шимет.

Иниги салгыда шыраак мөгелер бот-боттарына таварышкылаан. Ычалгап Владимир Монгуш Акыр Монгуша таварышкан, он бөш хире мннула тудушканыар. Түнелешне Владимир ооктаа, Сут-Хөлдөн келген мөгө Михаил Ондар Чадананын мөгөзи Алексей Хомишкы-биле хурешкен, хөмс кырында үнөш, эчик аксынга чөдил турдушканыар. Харында экилкен бөш, ие бер чаканыар. Арай деп турган Хомишкы мүн-не ооктап алган...

Эни-не анык мөгө Алс Монгуш Радик Намажанга шугу дежилдеди. Окташкан, илээң ини алгы хөмс кырынга бет дээр. Кичини-даа икканын судьялар белин билбээн. Катап салгыра Радик ооктаа...

Ушкү салгыда Маалыр Монгуш Владимир Монгушту, Сергей Дамлаа Геннадий Монгушту, Сутер Шимет Алексей Хомишкы, Женделей Күжүгет Кан-Демир Монгушту тус-тузунда откагылап алган...

Дөрктү салгыда Сутер Шимет биле Женделей Күжүгет хурешкен. Сутернин чартыктар аргазын Женделей билбей барган. Чартыктаткаш октагырган. Маалыр Монгушту Сергей Дамлаа арыг ооктаа...

Ини мөгө артка. Кайгы-даа Тес-Хемини Ак-Эрик чурттут. Бот-боттарын аргазын билжир. Улар-дедилер октажын өөрнөнгөн. Бо уудаа кичини оолдарын чорукчулар маан орнатар. Сергей Сутерни сергир ал. Лайышканын соонда Сергей илбеткей дүжүргөн. Илээң ини алгы чашташа, хөмс кырынга чөс өртүшкендер. Кичини баштай ушакын көрүчүлөр өскөрбөдөнөр. Чүгө судьялар Сергей Дамлаа ооктаа дээрнөр. Ычалгап Сергей Дамлаа шугу-лешик. Маалыр биле Женделей үшү-дөркү чөрн алганар...

Монгуш ӨЛЗЕЙ-ООЛ. ЧУРУКТАДА: хуреш үлгүлө чурттардын мөгө Сутер Шимет.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 1 БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 120 минут 8.35 Мультифильм. 9.05 «Юбилейный мюзикл». Фильм-концерт. 10.05 «Уруглар шагы». 11.05 «Он иин санда». Уран-чөгө филм. 4-кү сериясы. 12.25 Коллаж (реклама, чарлалдар, инициация). 12.30 «Уе». 13.00—13.30 Концерт-очерк. 15.30 Глинка. Концерт. 15.50 Теледелештиң 45 чыл болганын. «Солдат мөхурлар». 1-ги филм. «Тывылар хамыкчылары». 17.05 Улугчу алгалар. 17.20 Валерий Балабановтун планшазы. 17.50 А. Петренковтун киржилгези-биле филмди көрөт. 18.30 «Уе». 19.00 «...16 харты чөдилер болган оюну улуг маани». 19.40 «Он иин санда». Уран-чөгө филм. 4-кү сериясы. 21.00 «Уе». 21.30 Чугула интервю. 21.40 «ХТК-89». Харык-көвүтү шөгү-авиация хиреш үчүлешкенин. Урад болган Донецкнин политический институттарынын команддарынын түнөш ууражышканын.

ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртеңги гимнастика. 8.15 Өөрдөйгө программа. Эртең-тайылбырды филм. 8.35 9.35 Бойду эртенги. 5 класс. Сугун ажалгазы болган оон камгалым. 8.55 9.55 «Айрылу». Эртең-тайылбырды филм. 9.05 Ислам дин. 10.05 Ислам дин. 10.35 11.35 Биология. 8 класс. Куш ажал-агайы. 11.05 Авам, атам база мен. 12.05 Барымаалды филм. 12.20 «Гангстер болбас мен, эрчим». Уран-чөгө филм. 13.30 Ритмиң гимнастика. 14.00—15.20 «Уе» — чүвө филм. 8-ки сериясы. 17.00 Мультифильм. 17.20 Уругларын танды ансамблдеринин концерти. 17.50 Телефильм. 18.00 Ритмиң гимнастика. 18.30 «Уе». 19.00 Фигурул чүгүлүшкенин. Европа чемпионода. Илнеп чүгүлүшкенин. Хостуг программа. 20.00 «Тамчыктат удунар, чаштар».

КЫЗЫЛДАН Тыва АССР-нин Күргөлдөрдүн символу киржилгези орнестрин артистеринин концерти. 20.45 Дөдөлөр. 20.50 «Азия төвү». Программалар: Медоолер. Соңгудаларын идеолоттук хандырылганын талла-биле айтыртылар. «Чөрн тартышкыны». 21.20 Чарлалдар.

МОСКВАДАН 21.30 А. П. Чеховтун чарлалдарын акырычкыны «Ыт чөткөн хөргө». 00.10 «Юбилей». 23.00—01.10 «Юбилей».

УШУКУ ПРОГРАММА МОСКВАДАН 20.15 Музыккалы телебөвөмент. «Пастернактын салгы-чанын» 21.15—21.30 «Утундурган аттарын эң кез турары. Павел Флоренский».

ФЕВРАЛЬ 1-ДЕ «НАНИРАЛ»: «Хон Галь До» (Корей Улус-Демократтык республиканын кинозу) 9.20, 11.20, 13.20, 15.20, 17.20, 19.20 (уаткан), немей кино көрүчүр бичин залга; «Зита болгаш Гита» (2 сериялы) 10.00, 13.00, 16.00, 18.00 шакарда.

«ПНОНЕР»: «Мооргал-лар тудар чөс» 8.30, 10.30, 12.30, 14.30, 16.30, 18.30, 20.30, 22.30. «Башаркыкыны жуку душкуну» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00, 22.00. «Менекс уезден келген хөргөж Мектеп» 15.40, 20.50, «Соңгудулар хурды» 17.20, «Бузаозеш-кин» 19.00 шакарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бүрүн арга жуу» 13.00, филмдер когулгу 15.00, 16.40, 18.30, 20.20 шакарда.

Республикада шокар будууттар. Чамдык чөрнө биле хар чаар. Соңу-барыны чүктен харты дүрген. Секундада 5—10 метр. Дунгагарын температуралар 20—25, күлдүс 19—24, чамдык чөрлөргө 10—15 градус соор.

Каракка протез кылдыр талаам-биле септалгачы 1990 чылдын февраль 5-те Кызыл хоорайга келди. Оларын Красноярск хоорайга каракты кезип эмизеринин област арзынын товундан чалаан. Каракка протез кылдырарын күзүннөр Кызыл хоорайга № 218 кабинетке келгенин чалаан. Телефону 3-20-38.

Индекс 5424

ХАМЫК УЖУР — ШЫНЫН ТЫВАРЫНДА

Журналист Эдуар Донгактың «Шын» солуга январь 14-те үнгөн «Шугаазынын ажылы чок» деп чүүлүгө хамарыштыр, бодумуну бодаларымны, хууда хамарыштын илередиң, чүүлү дегити турарымын эргезинге-ле чугаалап кааин.

Чүвүлөткөн автору Э. Донгак ошун шын эскерип, чогуру усеинде дидим бизжөн деп демделгендикем. «Шугу» чазарда шыгаар, шугаар бөтинде бодавыр деп ты-ва улустун үлөгер чугаазын маңаа немей бижит каары чөрлө артык өвөс боор.

Бодумуну бо чүүлүгө парлалга үнгөн материалдарга хамарышкан бодаларымны, санал-оноалыны илередиң, чамдык чүүлдерге канчал-даа чөшпөзө-жип чыдааын, маргышар алаарымын чугаалайын, хамыктың мурунда «Турскаал» нитилелдин келиш-тинеринин элөп турар тур-ружун, чамдык түнелеш-терин ал көрөжинер. Төөгү-биле маргышар, төөгүнү чүгө ук нитилелдин кичилеринин бодол турары-биле «чаартыр», чүгө оларын шын деп санаанар, төөгү — Тыванын кара чамгыс шын төөгү ол бо-лур дээр хөмнөр болза, төөгүнү эртемге болгаш барымааларга үндөзө-лөй, ону бодууну тур-ружуче чыгарар, турарык бодал-дыр.

Төгү талазы-биле Тыванын кол эртемдин, төөгү эртем-нин доктору Ю. Л. Аран-чынын репрессиялары то-дарадыр комиссиянын кеп-тинден үндүр деп сана-дары саңалдарын кандык үн-ел-зине тургузуу турарларды?

Оң бо талазы-биле тур-ружун, эртем-биленин «шыл-гаар» бодол турары ол бе, азы «эпчөк» кичи боор тур-ары бе? Тывада Ю. Л. Аран-чындан өскө элөөн хөй тө-өгү эртемденери ол талазы-биле тодарай саналы чок. Азы түвек чогу-биле доора ийинге чамдык каар ол бе?

Шугаазынын үнүр турар маргылааның айтыртыларын кол-ла чөрн С. К. Тока-нын репрессияларга бу-рулуугу, буруу чогуң, оң ажал-чорудуулазын, төөгүдө элөп турар тур-ружун үнелээр дугайында айтырып элөп турар. «Ту-

расмаал» нитилел ошун чамгыс талаай кызым көрүп, хамык-ла чүгө ол заас-каан бурулуугу, ичтангаш бүтү-ле чүвени оң кырычче чая кантар хонунгү Тываның ажалын чоңуаң ажал амдыралында, салгы-чолуңа оң чөдирген салдарын болгаш ачы-ха-мылазын чөвөр септил чок-ка тоөгүдөн тура тыртып октаптар деп турары төөгү-гө таарышкан, шынчы бол-гаш аялалтас. Уш нитилел-дин илдеп келишкенин, хундугу Н. Д. Кунчун ар-хив материалдары-биле ыңа-че илдеп кызып ажалдап келеш, репрессияла таварышканынын дугайын бу-рунчиг кылдыр бижип тур-да-да, ол бүгү чүүлдер-нин чамгызында оң кичилеринин салгы-чолу С. К. Тока-нын кара чаксаан ху-дөп алган шитириден, дорт-ла айтышкыныдан, ат салган документинден, он хууда киржилгези-биле шаажылапта таварышкан деп дорт барымаалың көр-гүзүп шыдаваан. Бодууну чурттап, ажалдап чораян үеинден болган нитилел-ден анаа хамарышпайн, хостуг чамдык каар ар-гаржы дээрн С. К. Токага бүрүн хамаржыр уктурул-ду болгалды Н. Д. Кунчу боду айтыр: «Бир өвөс То-ка «днчангыр» өвөс апар болза, ону оруктан ча-йдыр» шугу анаа чүвө — деп. «Тыванын аныктары» солугта бизжөн. Ол үеде байдан нарын, берге турган дээрн көрүскен. Ол кич-инде Н. Кунчин чүүлүн-гө чүгө С. К. Тока-ны бу-руулаапп, карартканын күш-тедилер дээр ол кичинин амы-хуу амдыралыны ың-жир-биле, ону ажал-чору-дугаага хамарышпачас, өөдөжүк, үтүмек чыктер көрүзүп бизжөннөр номчу-уда беэин човачтың. С. К. Тока-ны адаарга азы чок, сураарга сүмүзү чок, сура-

дургуузда үргүлчүлөөн кү-женишкенин болгаш чидик демисалды түнелешне бир-ли лигага тос салгында чө-дил чартык сангы болуп, артын чылын республиканын шидыраа чемпионодагы шидыраа талазы-биле СССР-нин спорт мастериңе кандидат нормалын күтөскөн М. Ады-оол 1990 чыл-

Кызыл хоорайын шидыраа клубунун ажал чемпионоду доозулган. Анаа 32 шидыраачы киришкен. Чем-пионатын киржиричкени ийн бөдүмкө (лигага) чарлып ал-гаш, ойнаанар. Бирги лига-га чүгө бирги разрядтын чөдөр шидыраачылар шивейтер система агулар маргышканыар. Чөдү хонук

анаа канчал киршипш, ону дыңдааын барган бо-ду, азы өжөгөргө «уттуу-чарнакканы» ол өвөс бе? СССР-нин составына кир-тир турган шидыраа че-мпион-туру, ону хуш шын бе, чөк бе дийип, СЭКП обкомуну бирги секретары Г. Ч. Ширининин пле-нумга кылган илетке-линге Тыванын СССР-ни составына эки тура-биле киргени амдыралчы шыл орутуусу, оң тоогу талазы-биле шынчын баддыктыг-тан деп айтылган чөптү түнелешкени М. Шур-оол-дун удуралып турары чөптү бе?

Солунгарга О. Ламанын, Х. Нурсаттын, Н. Кунчу-нин болгаш өскөлерин-даа чүүлдер үнгөн. Ындык материалдар пар-даттынарнын мурунда Х. А. Алчыма назы-ханы улгалды, пенсиялай берген тура-даа, септил-сагызы сергек, өөрүшкүлүгү, кашла-гай, бодунуң байлак дур-жугаазын дамычдып, чоң-пуч илнеп-буру кекектери-биле укжарынып, чугаала-жып, хөй-нитинин ажалы-нынга илдеп келип киржил турган. Бөгүн ол кударгай — барымада чок, чөптү өвөс халдаашканырадан оон септил-сагызы ханы хону-дана болган. Репрессиялар-нын дугайында көргөн, бил-ден чүвөтүң. С. Н. Тока-нын анаа хамарышканынын дугайында тайылбырларын бер-жил болур дийт хөрчи ки-жилерин биржөн болур аргалын ажаллаар шаг-шн чөк оор.

Улуг намызды хө-чүн коммунист Оор-жак Ламаны диндин, дорт ажалың, топтут-то-мааның, ажалын икжи деп хундур деп чордум. Бе-жен чүдөлдөрүн өтөлгөн СЭКП обкомунга чолаяч-дал ажаллап турганын бил-дир мен. Ычалга-ла О. Ламанын районга-ла өөрүтүп турган сургакча-лаан даргаларың алакта-

анча канчал киршипш, ону дыңдааын барган бо-ду, азы өжөгөргө «уттуу-чарнакканы» ол өвөс бе? СССР-нин составына кир-тир турган шидыраа че-мпион-туру, ону хуш шын бе, чөк бе дийип, СЭКП обкомуну бирги секретары Г. Ч. Ширининин пле-нумга кылган илетке-линге Тыванын СССР-ни составына эки тура-биле киргени амдыралчы шыл орутуусу, оң тоогу талазы-биле шынчын баддыктыг-тан деп айтылган чөптү түнелешкени М. Шур-оол-дун удуралып турары чөптү бе?

Солунгарга О. Ламанын, Х. Нурсаттын, Н. Кунчу-нин болгаш өскөлерин-даа чүүлдер үнгөн. Ындык материалдар пар-даттынарнын мурунда Х. А. Алчыма назы-ханы улгалды, пенсиялай берген тура-даа, септил-сагызы сергек, өөрүшкүлүгү, кашла-гай, бодунуң байлак дур-жугаазын дамычдып, чоң-пуч илнеп-буру кекектери-биле укжарынып, чугаала-жып, хөй-нитинин ажалы-нынга илдеп келип киржил турган. Бөгүн ол кударгай — барымада чок, чөптү өвөс халдаашканырадан оон септил-сагызы ханы хону-дана болган. Репрессиялар-нын дугайында көргөн, бил-ден чүвөтүң. С. Н. Тока-нын анаа хамарышканынын дугайында тайылбырларын бер-жил болур дийт хөрчи ки-жилерин биржөн болур аргалын ажаллаар шаг-шн чөк оор.

667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

Редактор Ф. ЧАДАМБА

ТЕЛЕФОННАРЫ: редактор — 3-43-34; корреспондентер — 3-43-25; переводчиктер — 3-43-44; редакциянын секретары — 3-43-92; оралдары — 3-43-84; бухгалтер — 3-43-82; 3-43-25; 3-43-57; совет тургузуу — 3-43-88; 3-41-23; үлестир — 3-34-49; 3-38-78; редакциянын директору — 3-41-16; культура — 3-39-15; информация — 3-37-11; чага кызды — 3-39-03; 3-37-11; отула — 3-34-83; корректорлар — 3-37-11; үлүстүрүчүлөр — 2-27-41; согуз кезибей бар-гайла — 2-32-75; бухгалтерия — 3-43-41;

Чылда 300 катар үсөр Хөмчөзөш 2 парзатка амалы Тиражы 28000 экз. Чагың № 370.

Тыва АССР-нин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш лог-салгыны херектенериня талазы-биле күртүп комитеттиня типографиясы. Кызыл, Шө-тининиң болган Крәвчөткө кудукчузу, бажын № 1.